

Posudek na disertační práci *Jaroslava Dibelky Obranné strategie mužů a žen obviněných ze smilstva a cizoložství na třeboňském panství na přelomu 17. a 18. století. Venkované jako aktéři všedního života ve světle trestně právní agendy.*

Disertační práce Jaroslava Dibelky je jednou z nepříliš četných prací, jimiž se čeští historici metodicky orientovaní na historickou antropologii obracejí k dějinám vesnické společnosti raného novověku. Jde vesměs o historiky mladší a střední generace (zvl. Himl, Grulich, Velková, Seligová, z česko-rakouských Štefanová), s nimiž paralelně tutéž problematiku stejným způsobem otevírají i mladší badatelé rakouští a němečtí (Zeitlhofer, Wäntig). V české agrární historiografii znamená jejich vystoupení zásadní obrat, neboť až dosud byla orientována jak metodologicky, tak tematicky jiným směrem, a obrat světové agrární historiografie k historické antropologii dlouho nereflektovala. J. Dibelka si přitom v rámci studia vesnické kultury raného novověku zvolil zcela samostatné, dosud téměř ne-dotčené téma, problematiku smilstva a cizoložství a jejich vnímání společností i samotnými aktéry, což nepochybně zvyšuje hodnotu jeho práce.

Dibelkova disertační práce začíná obligátním kritickým zhodnocením pramenů a literatury. Autor na tomto místě prokázal především znamenitou orientaci v současné zahraniční literatuře k dějinám sexuality, kriminality a okrajových skupin společnosti, jejíž podněty pak úspěšně aplikoval ve vlastním výzkumu. Poněkud zjednodušující je naproti tomu jeho pohled na vývoj českého dějepisectví raně novověkého venkova. Z čelných nosných témat předmarxistické historiografie, studovaných velmi intenzívně již od poloviny 19. století, mu především zcela vypadly (až na drobnou zmínku u Krofty) dějiny poddanských hnutí. Práce z této oblasti našly velký ohlas nejen v rámci agrární historiografie jako celku, ale také v krásné literatuře a umění vůbec, což u nás mj. vedlo k evropsky zcela ojedinělé adoraci selských vzbouřenců jako symbolu národního odporu, která našla ohlas například v odhalování jejich monumentálních podniků, jimž podobné bychom sotva našli v jiných zemích. Zájem o poddanská hnutí však přinesl i cenné podněty metodologické, které rovněž stojí za zmínku (např. F. Kutnar nebo M. Volf). Jinak autor právem poukazuje na průkopnický význam podnětů Josefa Pekaře a jeho žáků pro studium myšlenkového světa poddanských vrstev, avšak v kontextu agrárních dějin z Pekařových žáků neprávem vyzdvihuje Z. Kalistu na úkor Františka Kutnara. Zcela totiž pomíjí Kutnarovy práce zásadního významu *Tvář české vesnice v minulosti* (1942) a *Cesta selského lidu ke svobodě* (1948), jeho biografii F. J. Vaváka

(1941), stejně jako jeho mimořádně podnětné stati o písmácké literatuře ze 60 a 70. let. Kutnarovy práce jako celek byly zajímavé nejen jako pokus o uplatnění strukturální metody, ale také svým zaměřením k myšlenkovému světu venkovského člověka, vycházejícím z podnětů J. Pekaře a dovádějícím je na vyšší rovinu. Ve srovnání s ním se Kalista dotýkal poddanských poměrů spíše okrajově, s výjimkou své edice Truhlice písní, kterou však autor neuvádí.

Poněkud macešsky odbyl J. Dibelka i literaturu etnografickou. Má sice pravdu, že byla nepříznivě zasažena izolací od metodologických podnětů zahraniční literatury, ale není pravda, že historické bádání o vesnické kultuře se nadlouho omezilo v podstatě jen na vývoj hmotné kultury. Existovalo tu například rozsáhle koncipované etnografické studium tradiční rodiny (K. Fojtík, I. Heroldová, S. Švecová ad.), jehož výsledky si svou cenu zachovávají dodnes, byly tu Robkovy edice četných lidových kronik z drobných městeček i venkova i Robkova (ideologicky předpojatá, ale materiálně cenná) monografie o myšlenkovém světě lidových vrstev venkova na prahu národního obrození aj. Zcela nevhodné pak je odkazovat v pasáži o výlučném soustředění historického bádání k hmotné kultuře na práci Vladimíra Procházky, v níž jde o hmotnou kulturu jen okrajově a na prvním místě se tu jedná o právo poddaných k půdě, zejména pak dědické právo, o konkrétní praxi při transferu poddanského majetku, doloženou na bohaté excerpci pozemkových knih, tedy o problematiku rolnické rodiny.

Ne plně bych také souhlasil s tvrzením J. Dibelky, že studium migrací venkovského obyvatelstva v raném novověku je teprve na svém počátku vzhledem k tomu, že bylo dlouho poznamenáno pokřiveným marxistickým topoi o připoutávání nevolníků k půdě, jež vycházelo ze stereotypního čtení normativních pramenů (s.17). Já sám jsem již r. 1983 podrobil takový přístup kritice a podal obraz migrací založený nikoliv na normách, ale na životní praxi, a určité kroky v tomto směru je možno najít i v dalších pracích z té doby (J. Kubák, B. Štěrbová ad.). Není tedy dnešní kritický zájem o tuto problematiku naprostým novem, je ovšem pravda, že by zájem mohl být větší. Netvrdil bych také, že práce P. Himla Die „armben leute“ je u nás svým soustředěním k životní praxi poddanských rodin zcela výjimečná. Měla jistě průkopnický charakter, ale podobným směrem šly např. i četné studie A. Velkové, dnes shrnuté do právě vydané monografie (pominu-li stejně zaměřené práce D. Štefanové a H. Zeitlhofera, vzniklé v Rakousku). Velmi zasvěcený je naopak Dibelkův přehled české literatury k dějinám kriminality a vynikající je i jeho orientace po soudobé zahraniční literatuře k témuž tématu.

Pokud jde o vlastní výzkum, autor nejprve nastiňuje dobový pohled na delikty smilstva a cizoložství v normativních pramenech, načež se tuto normu pokouší konfrontovat s reálnou praxí, tak jak ji zachycují soudní spisy a protokoly. Soustřeďuje se přitom na strategie obviněných jak očistit svou osobu, případně zahladit následky „smilstva“, a to nejen s ohledem na předpokládaný trest, ale i s ohledem na chápání cti jako jedné ze základních kategorií dobového sociálního myšlení. Jeho výklad ústí v obraz sítě sociální kontroly nad obyvateli raně novověké vesnice, zvláštní kapitoly jsou pak věnovány problému kultury mladých a dobové reflexi pohlavního styku a těhotenství.

Při sledování těchto otázek autor vychází z důkladné znalosti archivního materiálu i zahraniční literatury k jednotlivým otázkám, z níž dokáže čerpat nejrůznější metodologické podněty ke kladení vhodných otázek svým pramenům, stejně jako rozsáhlý srovnávací materiál. Jeho vzorem jsou zejména mikrohistoricky orientované historicko antropologické monografie jednotlivých vesnic (Sabeau, Beck ad.), na individuálních osudech a výrocích dokládající složité vztahové sítě uvnitř vesnické kolektivity. Zajímá ho především dobový pohled na vybrané otázky existujícího morálního kodexu a jejich odlišné chápání politickými elitami a samotnými venkovany. Jednotlivé výpovědi pramenů se vždy snaží zasadit do širšího kontextu, a tak je zbavit stigma bezvýznamných drobností nebo kuriozit. Prokazuje přitom hluboký průnik do teoretických základů historické antropologie. Výsledky, k nimž došel, jsou pozoruhodné, k jeho postupu mám jen dvě několik drobnějších výhrad. Důsledná snaha o kontextualizaci a teoretické zakotvení dílčích poznatků autora po mém soudu občas vede až k ne zcela nutnému teoretizování, které působí i rušivě. Jako příklad bych uvedl jeho úvahy o návštěvě mladých chlapců u okének dívčích komůrek, kde Dibelka rozvíjí teorie o tom, že okno oddělovalo vnitřní prostor od vnějšího apod. Myslím, že při návštěvě šlo mladým lidem o jiné věci než o antropologické funkce okna. Na druhé straně autor mohl podněty zahraniční literatury rozvést širše. Autor např. publikuje několik zajímavých zmínek k otázce praktikování antikoncepce, ale blíže tuto otázku nerozvádí, ač k ní existuje rozsáhlá zahraniční literatura. Málo přihlíží i k výsledkům naší národopisné literatury, která zase není tak chudá, jak by se z autorova výkladu mohlo zdát. Například ke kultuře mladých existuje u nás dosti rozsáhlá literatura, sice silně popisná, ale bohatá na materiál, kterou by bylo užitečné vzít v úvahu. Když nic jiného, tak alespoň Československou vlastivědu (svazek Lidová kultura) a současnou Národopisnou encyklopedii Čech, Moravy a Slezska. A ještě jedna drobná připomínka terminologická. Po příkladu Pavla Himla užívá J. Dibelka termín neusedlí, neusedlé obyvatelstvo jako synonymum pro označení tuláků, Cikánů a dalších osob bez stálého bydliště. V dosavadní literatuře včetně prací Josefa Petráně stejně jako třeba

dnešního německého historika W. Wántiga však se tohoto označení používalo a používá v mnohem širším významu, tj, pro osoby bez vlastního domu - „usedlosti“, tedy i pro čeled' a podruhy. Je to termín dobový a běžně užívaný a je otázka, jestli má být zažitý úzus měněn, i když věcně je asi Himlovo řešení adekvátnější. Spíše než kritická výtka je má poznámka podnětem k terminologické diskusi.

Závěrem bych shrnul: Dibelkova práce významně posunula naše poznání raně novověkého venkova jak volbou tématu, tak i způsobem jeho zpracování. Vychází z důkladné znalosti relevantní zahraniční literatury, dokáže se o ni metodologicky opřít, její závěry jsou přesvědčivé. Autor věnoval patřičnou péči i její jazykové stránce, což už není v poslední době v disertacích zcela samozřejmé. Mé kritické výhrady se týkají jen dílčích otázek a nijak nechtějí snižovat vysokou hodnotu práce, která po mém soudu po všech stránkách splňuje nároky na disertační práci. Jednoznačně ji doporučuji k obhajobě.

V Praze 10. března 2010.

Prof. PhDr. Eduard Maur, CSc.